

ИЗВЕСТИЯ ВУЗОВ КЫРГЫЗСТАНА, № 2, 2021

Сагынбай кызы Н.

ЕВРАЗИЯЛЫК МЕЙКИНДИКТЕГИ ЭКОНОМИКАЛЫК
ИНТЕГРАЦИЯНЫН КАЛЫПТАНЫШЫ ЖАНА АНЫН ТАРЫХЫЙ ОРДУ

Сагынбай кызы Н.

ФОРМИРОВАНИЕ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ИНТЕГРАЦИИ
В ЕВРАЗИЙСКОМ ПРОСТРАНСТВЕ И ЕЁ ИСТОРИЧЕСКАЯ МЕСТО

Sagynbay kyzy N.

THE FORMATION OF ECONOMIC INTEGRATION IN THE
EURASIAN SPACE AND ITS HISTORICAL PLACE

УДК: 339.923/334

Бул макалада Кыргызстандын интеграциялык бирикмеге кошулуусу тууралуу чечимдин кабыл алынышына карата тарыхый өбөлгөлөр, кошулуунун алдындагы өлкөдөгү экономикалык кырдаал, кошулуу тууралуу сүйлөшүү процессинин хронологиясы жана өзгөчөлүктөрү чагылдырылган. Кыргызстандын ЕАЭБге кошулуусу жөнүндө келишимдин шарттары жана негизги жоболору, ЕАЭБдин алкагында интеграцияны тереңдетүү боюнча андан-аркы пландарды эске алынуу менен Кыргызстандын экономикалык өнүгүшүнүн перспективалары каралган. 1990-жылдан баштап Кыргызстандын КМШ мейкиндигиндеги интеграциялык долбоорлор менен Евразия экономикалык шериктештигинин (ЕврАзЭС) мүчөсү катары иш алып барууда. Кыргызстандын улуттук кызыкчылыктарына ылайык келген, биринчи кезекте, улуттук экономиканын атаандаштыкка жөндөмдүүлүгүн жогорулатууга жана Евразия интеграциясынын пайдасына бир катар объективдүү көрсөткүчтөр байкалган. 2010-жылы Беларусь, Казакстан жана Россияга өлкөнүн экспортунун 25,4%ы жана импортунун 47%ы туура келди. 2012-жылдан 2015-жылга чейинки аралыкта интеграцияны тереңдетүү боюнча жасалган кадамдар менен катар Евразия экономикалык комиссиясынын ишмердигинин маанилүү багыты болуп калды.

Негизги сөздөр: Евразиялык экономикалык биримдик, экспорт, бажы союзу, Евразиялык экономикалык комиссия, дүйнөлүк соода уюму, айыл чарба, социалдык саясат, жол карта.

В данной статье отражена историческая подоплека решения о вступлении в интеграционное объединение Кыргызстана, экономическая ситуация в стране до присоединения, хронология и особенности переговорного процесса о присоединении Кыргызстана к ЕАЭС, перспективы экономического развития Кыргызстана с учетом дальнейших планов по углублению интеграции в рамках ЕАЭС. С 1990 года Кыргызстан работает как член Евразийского экономического сообщества (ЕврАзЭС) над интеграционными проектами в СНГ. Существует ряд объективных показателей, отвечающих национальным интересам Кыргызстана, прежде всего, для повышения конкурентоспособности национальной экономики и в пользу евразийской интеграции. В 2010 году на Беларусь, Казахстан и Россию приходилось 25,4% экспорта страны и 47% импорта. Наряду с шагами, предпринятыми для углубления интеграции с 2012 по 2015 год, это стало важным направлением деятельности Евразийской экономической комиссии.

Ключевые слова: Евразийский экономический союз, экспорт, Таможенный союз, Евразийская экономическая комиссия, Всемирная торговая организация, сельское хозяйство, социальная политика, дорожная карта.

This article reflects the historical background of the decision to join the integration union of Kyrgyzstan, the economic situation in the country before the accession, the chronology and features of the accession negotiation process. Conditions and main provisions of the Agreement on the accession of Kyrgyzstan to the EAEU, prospects for economic development of Kyrgyzstan, taking into account further plans to deepen integration within the EAEU. Since 1990, Kyrgyzstan has been working as a member of the Eurasian Economic Community (EurAsEC) on integration projects in the CIS. There are a number of objective indicators that meet the national interests of Kyrgyzstan, first of all, to increase the competitiveness of the national economy and in favor of Eurasian integration. In 2010, Belarus, Kazakhstan and Russia accounted for 25,4% of the country's exports and 47% of imports. Along with the steps taken to deepen integration from 2012 to 2015, this has become an important area of activity for the Eurasian Economic Commission.

Key words: Eurasian economic union, export, Customs Union, the Eurasian economic commission, world trade organization, agriculture, social policy, road map.

1990-жылдан баштап Кыргызстандын КМШ мейкиндигиндеги интеграциялык долбоорлорго жана Евразия экономикалык шериктештигинин (ЕврАзЭС) катышуучусу катары өзүнүн кошулуу укугун пайдаланганы баарыбызга маалым.

Евразиялык интеграциянын калыптануу тарыхында 1994-ж. Казакстандын Президенти Н.Назарбаев М.В. Ломоносов атындагы Москва мамлекеттик университетинде лекция окуп жатып, мамлекеттердин жумушчу биримдигин түзүүнү жана алардын биригүүсү экономикалык мамилелерге негиздүү экендигин сунуш кылган. КМШдан айырмаланып, кызматташтыкты тереңдетүүгө мыкты даярданган мамлекеттердин Евразиялык биримдиги институционалдык структурасын так жана деталдуу кылып, биринчи кезекте экономиканын негизги тармактарында жетиштүү көлөмдө жөнгө салуучу ыйгарым укуктарга ээ болушун белгилеген [7, 12-б.]. Ошол этаптагы постсоветтик мейкиндиктин көптөгөн өлкөлөрүнүн лидерлери “жаңы биримдик” идеясын кабыл алууга даяр эмес болчу, бирок, кийинчерээк Беларусь Республикасы менен Россия Федерациясы натыйжалуу колдонгону белгилүү.

1995-жылы Казакстан, Беларуссия жана Россия

ИЗВЕСТИЯ ВУЗОВ КЫРГЫЗСТАНА, № 2, 2021

Федерациясы экономикалык субъекттердин ортосундагы эркин экономикалык өз ара аракеттенүүдөгү тоскоолдуктарды четтетүүгө, эркин сооданы жана акыйкат атаандаштыкты камсыз кылууга багытталган Бажы биримдиги жөнүндө келишимге кол коюшкан [6].

Бул “үчтүк” келишим Евразиядагы интеграциялык процесстердин кыймылдаткычы болуп саналат. 1990-жылдарда Бажы биримдиги бир нече себептерден улам натыйжалуу иш алып баралган эмес, бирок, топтолгон тажрыйба интеграцияга даяр болгон коңшу мамлекеттердин жакындашуусунун эффективдүү стратегиясын иштеп чыгуу үчүн негизги чара болуп калган.

1996-жылы “үчтүк” өлкөлөрүнүн лидерлери менен Кыргыз Республикасынын Президенти биргеликте экономикалык жана гуманитардык чөйрөлөрдө интеграцияны тереңдетүү жөнүндө макулдашууга кол коюшкан. Бул документте экономикалык жана жалпы маданий байланыштар чагылдырылып, келишимдин жоболоруна ылайык Казакстан, Беларуссия, Кыргызстан жана Россия жалпы экономикалык өнүгүүнүн келечектеги багыттарын жарыялашкан [7, 13-6.].

1998-жылы Тажикстан Республикасы кошулган, ченемдик-укуктук базаны унификациялоонун жана экономикаларды структуралык кайра куруу процесстерин координациялоонун негизинде тыгыз кызматташууга өтүү ниетин билдирген. 2000-жылы бул өлкөлөрдүн лидерлерин Евразия экономикалык шериктештигин түзүүгө алып келген. 2003-жылдан бери Бирдиктүү экономикалык мейкиндиктин укуктук базасын түзүү иштери активдүү жүрүп келүүдө. Украина да кошулуп, кийинчерээк, анын Евразиялык интеграцияга катышуусу басаңдаган [9, 27-6.].

2006-жылы Сочиде ЕврАзЭСке мүчө мамлекеттердин башчыларынын жолугушуусунда үч мамлекет Беларуссия, Казакстан жана Россияны Бажы биримдигине өткөрүү чечими кабыл алынган. Кыргызстандагы, ЕврАзЭСтин бир мүчөсү катары үчилтик долбооруна кошулуу укугун алган. Кыргыз Республикасы Бажы биримдигине кирүү ниетин 2011-жылы расмий түрдө жарыялаган. Кыргызстандын жетекчилиги Бажы биримдигине кирүү чечимин кабыл алганга чейин, бул маселени кылдат иликтеп чыгып, өлкөдө кеңири талкуу болгон [6.]. Ошентип, 2010-жылы КРнын Өкмөтү Бажы Биримдигинин укуктук базасына алдын ала талдоо жүргүзүү жана аны улуттук мыйзамдар менен салыштыруу үчүн атайын жумушчу топ түзүлгөн. Бул маселе боюнча бизнес коомчулугунун жана эксперттик коомчулуктун өкүлдөрүнүн коомдук талкуулары болуп өткөн. Ошентип, Кыргызстандын ичинде өлкөнүн Евразиялык интеграция долбооруна мүчө болуу келечегин ачык талкуулоого, мүчөлүккө муктаждыктын объективдүү экономикалык талдоосуна алып келген.

2010-жылдын маалыматтары боюнча, Кыргызстандын товарларынын экспорту 1,7 миллиард АКШ долларын түзсө, Бажы биримдигинин өлкөлөрүнө экспорттоо 445,8 миллион АКШ долларын түзгөн - бул экспорттун 25,4%, анын ичинен Россия 57,8 %ды, (257,8 млн. АКШ доллары), Казакстан 40,8% (181,7 млн. АКШ доллары) жана Беларуссия - 1,4% (6,4 млн. АКШ долларын) түзгөн. [3, 4-6.].

Кыргызстанга товарларды импорттоонун жалпы көлөмү 2010-жылдын аягында 3,2 млрд АКШ долларын түзгөн, ал эми Бажы бирлигинин өлкөлөрүнөн импорт - 1,52 млрд долларын түзүп, жалпы көлөмдүн 47,3%ы анын ичинен Россияга 71,2% (1 083,9 млн. доллар) туура келген. Казакстан 25,3% (385,6 млн. доллар) жана Беларуссия - 3,5% (53,4 млн. доллар) түзгөн.

2010-жылы айыл чарба чийки заттары - 55,4%, ал эми тамак-аш азыктары - 21% болгон. Кыргызстан үчүн дал ушул тармактар калкты жумуш менен камсыз кылуу жана ИДПга салым кошуу жагынан эң маанилүү эле. Кыргызстандын Бажы бирлигинин өлкөлөрү менен соодасынын түзүмүндө 2010-жылы негизги үлүштү төмөнкү товар топтору ээлеген. Кыргызстан Россияга көбүнчө кийим-кече (ушул товарлар тобуна экспорттолгон жалпы кыргызстандыктардын 98,7%), бут кийим (79,2%), пахтаны (70,2%), тамеки (48,4%), электромобилдер (32,7%), жашылча-жемиштер (27,7%). Казакстанда - тирүү жаныбарлар (98,9%), сүт азыктары (96%), таштан жасалган буюмдар (97,9%), айнек (92,7%), кагаз жана картон (91,8%), эт жана азык-түлүк эттери (89,9%), пластмассалар (76,9%), эмеректер (59,5%), жашылча-жемиштер (43%), андан кийин - минералдык отун (42%), кара металлдар жана алардан жасалган буюмдар (30%). Беларуссияда - малдын башка азыктары (37,9%), пахта (3,1%ды) түзгөн [3, 6-6.].

Кыргызстан минералдык отунду (ушул товардык топ боюнча бардык кыргыз импортунун 75,6%), жыгачтан жана жыгачтан жасалган буюмдарды (69,9%), сүт азыктарын (68,2%), какао (52,9%), айнек жана айнек идиштери (52%), фармацевтика (17,8%), электр машиналары (17%). Ал эми Казакстандан - дан эгиндери (87,6%), тамеки (59,1%), органикалык эмес химиялык продуктулар (56,3%), алкогольдук жана алкогольсуз суусундуктар (30,8%), майлар жана майлар (29,6%), шекер (21,6%), минералдык отун (16,8%), кара металлдар жана алардан жасалган буюмдар (15%). Беларуссиядан - шекер (48,5%), резина, резина жана андан жасалган буюмдар (5%), жыгач (3,9%), кургактык транспорту (1,3%) [5].

Кыргызстан менен Бажы биримдигинин мамлекеттеринин ортосундагы соода түзүмү экономикалык эмес өнөктөштөр менен анчалык деле пайдалуу эмес көрүнөт. Мисалы, Кытай менен болгон соодада, 2010-

жылдын маалыматтары боюнча, 694 миллион АКШ долларына жеткен (БСДан кийинки экинчи көрсөткүч), Кыргызстандын Кытайга экспорту 28 миллион АКШ долларын гана түзгөн, ал эми Кытайдан импорт 666 миллион доллардан ашкан. Кытайдан импорттолуучу негизги продукциялар кийим-кече (жалпы импорттун 15,9%), электр шаймандары (10,6%), бут кийим (4,7%), желим буюмдар (3,9%), эт жана эт азыктары (3,7%), жашылча-жемиштер (2,5 %), текстиль (2,0%) [5]. Кыргызтандын азык-түлүк продукцияларын Кытайга экспорттоонун негизги бөлүгү тери, жүн, кара металлдар жана алардан жасалган буюмдар, жез жана андан жасалган буюмдар, ошондой эле алюминий жана андан чыккан калдыктарды түзгөн. Кыргыз Республикасы КМШ алкагындагы артыкчылыктуу келишимдердин катышуучусу болгонуна карабастан, 2010-жылы Кыргызстан Бажы биримдиги жана үчилтиктин өлкөлөрү менен соода жүргүзүүдө олуттуу кыйынчылыктарды башынан кечире баштаган.

Бажы биримдигине кирген өлкөлөрдүн рыногуна продукцияларды жеткирүүдө кыргызстандык өндүрүүчүлөр Бажы бирлигинин бирдиктүү реестрине кирген сертификаттоо органдарында жана сыноо лабораторияларында продукциянын шайкештигин милдеттүү түрдө баалоону жүргүзүүгө аргасыз болушкан. Бул шайкештикти баалоо жумуштарынын кымбаттыгынан, айрыкча чакан ишканаларга кымбатка тургандыктан, кыргыз камсыздоочулары үчүн жагымсыз болгон. Албетте, Бажы бирлигинин өлкөлөрүнө экспорттолгон айрым товарлар, адатта, «чет өлкөгө чыгууга чектөө киргизилген» учурлар кездешет. Бажы бирлигинин техникалык регламенттеринин күчүнө киришине байланыштуу, тигүү өндүрүшүнүн продуктуларынын экспорту бир кыйла кыскарган (кыйынчылыктар тигүү продуктуларын экспорттогондордун 66%на таасирин тийгизген) жана айыл чарба продукциялары - иш жүзүндө эң көп экспорттолгон. Айрыкча жеке адамдар жүргүзгөн чек ара соодасы жабыркаган. Эгерде ага чейин чек ара аймактарында калк товарларды (негизинен айыл чарба продукцияларын) соода-сатык үчүн эркин ташып келишкен болсо, Бажы бирлиги түзүлгөндөн кийин жеке адамдар тарабынан ташуу чектөөлөрү жөнгө салынган. Демек, азыркы мезгилде бирдиктүү Бажы кодексинин ченемдери колдонулуп, Бирдиктүү бажы тарифи, тышкы соода, бажыны жөнгө салуунун бирдиктүү тутуму иш алып барууда [1].

2012-жылы 2-февралда Евразиялык экономикалык комиссия (ЕЭК) өз ишин баштап, Евразиялык интеграция процессинин тарыхында биринчи жолу бир катар негизги багыттар боюнча реалдуу ыйгарым укуктарга ээ болгон. ЕЭК Бажы бирлигинин жана Бирдиктүү экономикалык мейкиндиктин иштешин жана өнүгүшүн, интеграцияны андан ары өнүктүрүү

боюнча сунуштарды иштеп чыгуу үчүн шарттарды камсыз кылуу мүмкүнчүлүгүнө ээ болуп калган [9].

2013-жыл евразиялык интеграциялык процесстерди өркүндөтүүнүн жана өнүктүрүүнүн бири катары Евразиялык интеграция долбооруна Кыргыз Республикасы кошулган. 2013-жылдын май айында Евразия экономикалык комиссиясы менен Кыргыз Республикасынын ортосундагы өз ара аракеттенүүнү тереңдетүү жөнүндө Меморандумга кол коюлган.

2014-жылы 29-май айында Астана шаарында Жогорку Евразиялык экономикалык кеңештин жыйынынын жүрүшүндө президенттер А.Лукашенко, Н.Назарбаев, В. Путин Евразия экономикалык биримдигин түзүү жөнүндө Макулдашууга кол коюшкан [2, 5-б.].

2014-жылы 10-октябрда президенттер А. Лукашенко, Н. Назарбаев жана Владимир Путин Кыргыз Республикасынын Бирдиктүү экономикалык мейкиндигине кирүү боюнча “жол картасын” жактырып, Кыргызстандын Президенти А.Атамбаев Кыргыз Республикасынын ЕАЭБге кошулуусу жөнүндө Макулдашууга кол койгон. 2015-жылдын 12-августунда “жол картасы” ишке ашырылып, ратификациялоо процедуралары аяктагандан кийин, Кыргызстан Биримдиктин толук мүчөсү болуп калган [1].

2015-жылдан тартып интеграцияны тереңдетүү боюнча жасалган кадамдар менен катар Евразия экономикалык комиссиясынын ишмердигинин маанилүү багыты болуп калды. Евразия экономикалык бирлигинин мүчөлүгүнө талапкер мамлекеттер менен өз ара кызматташууга жол ачылган. Натыйжада, Кыргызстандын өкмөтү комплекстүү өз ара аракеттенүүнү жөнгө салып, Бирликтин эл аралык байланыштарын өнүктүрүү жана ЕЭКтин Бирлик менен кызматташууга кызыкчылыгын билдирген чет өлкөлөрдүн өкмөттөрү менен иш алып бара баштаган. Кыргыз тарапка ыңгайлуу өткөөл мезгил берилип, алгылыктуу чечимдер кабыл алынган, өлкөнүн экономикасын ЕАЭБдин шарттарында иштөө шарттарына ыңгайлаштыруу үчүн эки тараптуу деңгээлде материалдык-техникалык жана каржылык колдоо көрсөтүү механизмдери иштелип чыккан [6].

Кыргызстанга 2016-жылы социалдык-экономикалык көрсөткүчтөр боюнча позитивдүү динамикага чыгуу мүмкүнчүлүгү аркылуу, ички дүң өндүрүмү – 4,3%, айыл чарбасы – 2,9%га жеткен, ушундай тенденция 2017-жылы да уланган. Натыйжада интеграциялык өз ара аракеттенүүнүн бардык чөйрөлөрүндө байкала баштаган [5].

Айыл чарба тармагын өнүктүрүүгө 2014-2020-жылдар аралыгында 95,34 миллиард евро каржылоо пландаштырылган. 2016-жылы бул тармакка 18,6 миллиард евро сарпталган же бул жалпы колдоонун 29,7%ын түзгөн. Айыл аймактарды өнүктүрүү үчүн ЕС тарабынан сунушталган иш- чараларды камтыган

ИЗВЕСТИЯ ВУЗОВ КЫРГЫЗСТАНА, № 2, 2021

улуттук, регионалдык, жергиликтүү муктаждыктарды эске алуу менен ЕС мүчө мамлекеттери тарабынан иштелип, жети жылдык программалар (биргелешкен 42 багыт боюнча) колдонууга берилген [4, 36-б.].

2014-2020-жылдар аралыгында 118 региондук өнүгүү программасы иш алып барууда, анын ичинде 20 өлкө бир гана программа менен чектелгени маалым. Каржылоонун минималдуу талаптары айрым жерлерде дагы деле болсо сакталып турат: мүчө мамлекеттерден айылдарды өнүктүрүүгө бөлүнгөн каражаттын 30%ы жерди башкаруу жана климаттын өзгөрүүсүн азайтуу боюнча иш-чараларга бөлүнүп берилүүдө [8, 34-б.]. Демек, ЕСке мүчө өлкөлөр, айыл чарбасын өнүктүрүүнүн көп жылдык программаларын жөнгө салуусу абзел.

Адабияттар:

1. Справка об итогах 2 лет со дня присоединения Кыргызской Республики к Евразийскому экономическому союзу. [Электронный ресурс] // file:///C:/Users/Sprint/Desktop82.pdf
2. 20 лет Евразийскому проекту. 18 ноября, 2011. С.183. [Эл. ресурс] // <https://eec.eaeunion.org/upload/iblock/20years.pdf>
3. Сборник Национального статистического комитета Кыргызской Республики «Внешняя торговля Кыргызской Республики 2010-2014 годы», стр. 36 (без учета неучтенного объема экспорта сельскохозяйственной продукции). [Электронный ресурс] // <https://www.gov.kg/wp-content/uploads/2018/02/Maalyimat-11.pdf>
4. Заключительный отчет о размерах посевных площадей сельскохозяйственных культур по Кыргызской Республике. Б.: Нацстатком Кырг. Респ., 2015, стр., 208.
5. Социально-экономическая ЕЭК, динамические ряды: «Валовой внутренний продукт в текущих ценах в долларах США 2005-2016 годы» [Электронный ресурс] <http://www.eurasiancommission.org/ru/act/integr>
6. История евразийской интеграции: 1991-2016 [Эл. ресурс] // <http://eurasiatourism.org/1043/1045/index.phtml>
7. 25 лет идеи евразийской интеграции Н.А. Назарбаева (в оценках экспертов КИСИ при Президенте РК). – Нур-Султан: Казахстанский институт стратегических исследований при Президенте Республики Казахстан, 2019. - С.12-13.
8. Евразийская экономическая интеграция: цифры и факты. 2017. С.83.
9. Отчет Евразийской экономической комиссии. 2012-2015. С. 27-28.
10. Иманкулова Т. Мухтаров Н. Евразийский экономический союз и КР: правовая интеграция и обеспечение национальной безопасности. / Известия ВУЗов Кыргызстана №9. 2019.С.77-79.